

Διαφυλάσσοντας τις Συντροφικές Εφηβικές Σχέσεις (ΔΣΕΣ): Σύνδεση του πλαισίου και των κινδύνων που υπάρχουν εντός και εκτός διαδικτύου

Ενημερωτικό έγγραφο 4: Οι απόψεις των νέων σχετικά με την πρόληψη και την παρέμβαση για τη διαπροσωπική βία και κακοποίηση στις σχέσεις των νέων

Χρηματοδότηση από το Πρόγραμμα DAPHNE III της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Το παρόν ενημερωτικό έγγραφο παρουσιάζει τα ευρήματα από τη μελέτη ΔΣΕΣ για τα μέσα βοήθειας που χρησιμοποιούν οι νέοι/-ες αν βιώσουν διαπροσωπική βία και κακοποίηση (ΔΒΚ) καθώς και τις απόψεις τους σχετικά με τις μορφές πρόληψης και παρέμβασης που θα ήταν κατάλληλες και εύκολα προσβάσιμες. Τα κύρια ευρήματα είναι:

- Το ένα τέταρτο των νέων που συμμετείχαν στην έρευνα δεν είχαν μιλήσει σε κανέναν για τη διαπροσωπική βία και κακοποίηση (ΔΒΚ) που είχαν υποστεί στις ερωτικές τους σχέσεις.
- Οι περισσότεροι νέοι/-ες μίλησαν σε συνομήλικα άτομα για τις εμπειρίες τους ΔΒΚ και όχι σε ενήλικους.
- Η αντίληψη των νέων για τη ΔΒΚ ως προσωπικού ζητήματος, η έλλειψη εμπιστοσύνης στους άλλους και η επιθυμία να προστατέψουν τον/τη δράστη/-ρια ή τη σχέση αποτελούν εμπόδια στην απεύθυνση για βοήθεια.
- Οι νέοι άνθρωποι έδειξαν ότι έχουν την τάση να θεωρούν υπεύθυνους για την πρόληψη της ΔΒΚ τους ίδιους και τους συνομήλικούς τους.
- Οι περισσότεροι νέοι άνθρωποι που συμμετείχαν στην έρευνα έδειξαν θετική στάση απέναντι στην αξία της πρόληψης αναφορικά με τη ΔΒΚ.
- Το σχολείο και το σπίτι θεωρήθηκαν οι πιο σημαντικοί χώροι για την πρόληψη της ΔΒΚ.

ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ

Ο στόχος του προγράμματος ΔΣΕΣ ήταν να καταγράψει τις εμπειρίες των ίδιων των νέων ανθρώπων από μορφές διαπροσωπικής βίας και κακοποίησης (ΔΒΚ) στο διαδίκτυο ή κατά πρόσωπο, σε πέντε ευρωπαϊκές χώρες: Βουλγαρία, Κύπρος, Αγγλία, Ιταλία και Νορβηγία (βλ. www.stiritup.eu). Οι συγκεκριμένοι στόχοι ήταν η διερεύνηση:

- της εμφάνισης μορφών διαδικτυακής και μη, σωματικής, συναισθηματικής και σεξουαλικής ΔΒΚ σε νεανικές σχέσεις
- της αποστολής και της αποδοχής σεξουαλικών εικόνων ανάμεσα σε ερωτικούς συντρόφους
- των υποκειμενικών συνεπειών
- των σχετικών παραγόντων κινδύνου και προστασίας
- της αναζήτησης βοήθειας
- των εμπειριών και των απόψεων νέων ανθρώπων σχετικά με το τι θα μπορούσε να βοηθήσει.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Το ΔΣΕΣ βασίστηκε σε μια προσέγγιση μικτής μεθόδου τεσσάρων σταδίων:

- Στάδιο 1: Ειδικά εργαστήρια για να χαρτογραφηθούν οι πολιτικές και οι πρακτικές στις πέντε ευρωπαϊκές χώρες.
- Στάδιο 2: Σχολική έρευνα σε 4.500 νέους ανθρώπους ηλικίας 14-17 ετών.
- Στάδιο 3: Συνεντεύξεις με 100 νέους ανθρώπους.
- Στάδιο 4: Δημιουργία ενός διαδικτυακού τόπου με εφαρμογές για νέους ανθρώπους (www.stiritapp)

Σε κάθε χώρα συγκροτήθηκε μια συμβουλευτική ομάδα νέων για να σχολιάσει όλες τις πλευρές της μελέτης.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Η εμπιστευτική έρευνα του ΔΣΕΣ συμπληρώθηκε από 4.564 νέους ανθρώπους ηλικίας 14-17 ετών, σε 45 σχολεία στην Αγγλία, τη Νορβηγία, την Ιταλία τη Βουλγαρία και την Κύπρο. Οι δείκτες επίπτωσης ΔΒΚ και ο αντίκτυπος στους νέους ανθρώπους αναφέρονται στο Ενημερωτικό Έγγραφο 2. Στην έρευνα, οι νέοι άνθρωποι που ανέφεραν ότι είχαν βιώσει ΔΒΚ ρωτήθηκαν να είχαν μιλήσει σε άλλα άτομα για την εμπειρία τους. Στις 91 συνεντεύξεις που ολοκληρώθηκαν με νέους ανθρώπους που είχαν βιώσει ΔΒΚ (βλ. Ενημερωτικό Έγγραφο ΔΣΕΣ 5), τους υποβλήθηκαν ερωτήσεις σε μεγαλύτερο βάθος σχετικά με τα μέσα υποστήριξης μετά την εμπειρία ΔΒΚ καθώς και σχετικά με τις απόψεις τους για τις πρωτοβουλίες πρόληψης. Τα ευρήματα αυτά αναφέρονται επίσης εδώ.

Σε ποιους/-ες μιλούν οι νέοι/-ες για τις εμπειρίες

ΔΒΚ;

Η μεγάλη πλειονότητα των νέων ανθρώπων και από τις πέντε χώρες είχαν μιλήσει σε κάποιο άτομο για την εμπειρία διαπροσωπικής βίας και κακοποίησης. Ωστόσο, ενώ το 74% το είχε κάνει, το 26% δεν είχε μιλήσει σε κανέναν.

Οι περισσότεροι νέοι/-ες και στις πέντε χώρες, ανεξάρτητα από το είδος της βίας που είχαν υποστεί, επέλεξαν να μιλήσουν σε συνομήλικα άτομα και όχι σε ενήλικους. Το 64% προτίμησε να εμπιστευτεί κάποιο/-α φίλο/-η, ενώ μόνο το 17% μίλησε σε ενήλικο άτομο. Περισσότερες νέες γυναίκες παρά άντρες, από όλες τις χώρες και για όλες τις μορφές βίας, ήταν πρόθυμες να ζητήσουν υποστήριξη από άλλα άτομα. Από τις νέες γυναίκες, 75% μίλησαν σε κάποιο/-α φίλο/-η για τη βία που είχαν υποστεί, ενώ 54% των νέων αντρών μίλησαν σε κάποιο ενήλικο άτομο, συνήθως γονέα. Επιπλέον, δεν βρέθηκαν διαφορές στην προθυμία των νέων ανθρώπων να απευθυνθούν για βοήθεια σε άλλους ανάλογα με την ηλικία και την έκθεσή τους σε οικογενειακή βία. Ωστόσο, η προθυμία απεύθυνσης σε άλλους διέφερε ανάλογα με το είδος ΔΒΚ που είχαν βιώσει. Συνολικά, 70% από τα άτομα που είχαν βιώσει διαδικτυακή ΔΒΚ, 66% από εκείνα που είχαν πέσει θύματα κατά πρόσωπο σωματικής ή συναισθηματικής βίας και 55% από τα άτομα που είχαν υποστεί σεξουαλική βία, μίλησαν για αυτό. Οι πιο συνηθισμένες αντιδράσεις στην εμπειρία ΔΒΚ ήταν να τερματίσουν τη σχέση (14%), να διαγράψουν όλα τα μηνύματα από το εν λόγω άτομο (27%) και να μπλοκάρουν την επικοινωνία μαζί του (17%).

Ποιοι είναι οι φραγμοί στην αναζήτηση βοήθειας;

Το εύρημα ότι περίπου το ένα τέταρτο των νέων στη μελέτη αυτή δεν μίλησαν σε κανέναν σχετικά με τη βία που είχαν βιώσει και ότι μόνο ένα άτομο στα επτά μίλησε σε κάποιον ενήλικο υπογραμμίζει τη σημασία που έχει η διερεύνηση των φραγμών στην αναζήτηση βοήθειας. Μέσω της ανάλυσης των περιγραφών των νέων, εντοπίσαμε τρεις κύριες αιτίες που αποτρέπουν την απεύθυνση για βοήθεια:

Η ΔΒΚ θεωρείται ιδιωτικό ζήτημα

Πιστεύω ότι για να αποκτήσω χαρακτήρα πρέπει να κάτσω, να σκεφτώ την κατάσταση και να την αντιμετωπίσω μόνη. (Σοφία, 18 ετών Βουλγαρία)

Τα άτομα που θεώρησαν ότι η βία ήταν ιδιωτικό ζήτημα το εξέφρασαν με δύο τρόπους. Αφενός, θεώρησαν ότι είχαν τα ίδια την ευθύνη για τη ΔΒΚ που υπέστησαν. Τα άτομα που είδαν τη βία σαν κάτι που έπρεπε να φροντίσουν μόνο τους υποστήριξαν ότι ήταν πια σε ηλικία που οφείλουν να μπορούν να χειρίζονται μόνο τους τα πράγματα, ότι η απεύθυνση για βοήθεια θα ήταν παραδοχή ότι δεν είναι σε θέση να χειριστούν τα προβλήματά τους, ή δήλωσαν απλώς ότι τους αρέσει να χειρίζονται μόνο τα προβλήματά τους. Αφετέρου, ορισμένοι νέοι άνθρωποι δεν

ήθελαν να επιβαρύνουν άλλους με τα προβλήματά τους. Θεώρησαν ότι και οι άλλοι θα έχουν μάλλον τα δικά τους προβλήματα ή ότι η βία δεν ήταν αρκετά σημαντική ώστε να τους ενοχλήσουν.

Έλλειψη εμπιστοσύνης στους άλλους

Η νοσοκόμα του σχολείου, της έχω μιλήσει λίγο, αλλά δεν ξέρει τίποτα για αυτό, δεν μπορώ να της πω, γιατί μου φαίνεται ότι δεν μπορώ να την εμπιστευτώ, μπορεί να το πει σε κάποιον, νιώθω μέσα μου πως δεν θα το κάνει, αλλά δεν ξέρεις, μου έχει τύχει παλιότερα με νοσοκόμες που το είπαν. (Τόνε, 17 ετών, Νορβηγία)

Ένας συνηθισμένος λόγος για τον οποίο δεν ζητήθηκε βοήθεια ήταν η έλλειψη εμπιστοσύνης στις ικανότητες ενηλίκων και επαγγελματιών. Ορισμένοι νέοι άνθρωποι θεώρησαν ότι οι ενήλικοι δίνουν κακές συμβουλές, λόγω του χάσματος των γενεών, και δήλωσαν ότι οι ενήλικοι «είναι παλιομοδίτες», ή ότι αντιδρούν υπερβολικά και δεν καταλαβαίνουν τα προβλήματα των σημερινών εφήβων. Αυτό τονίστηκε ιδιαίτερα σε σχέση με τις διαδικτυακές μορφές ΔΒΚ. Άλλοι πίστευαν ότι οι επαγγελματίες, όπως το σχολικό νοσηλευτικό ή εκπαιδευτικό προσωπικό, δεν έχουν επαρκείς γνώσεις για τη ΔΒΚ ή δεν την αντιμετωπίζουν αρκετά σοβαρά. Φοβόντουσαν επίσης ότι οι ενήλικοι θα κοινοποιούσαν απερίσκεπτα τις πληροφορίες για την κατάστασή τους. Ωστόσο, αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης στους ενήλικους επεκτεινόταν και στους συνομήλικους. Πολλοί νέοι/-ες δεν πίστευαν ότι οι φίλοι/-ες τους θα μπορούσαν να δουν την κατάσταση από τη δική τους σκοπιά. Η έλλειψη εμπιστοσύνης στους/στις φίλους/-ες σχετίζεται συχνά με προγενέστερες εμπειρίες κουτσομπολιού ή φημολογιών, που κάνουν τους/τις νέους/-ες να διστάζουν να μοιραστούν τέτοιες προσωπικές πληροφορίες.

Νέοι άνθρωποι που ήθελαν να προστατέψουν το/τη δράστη/-ρια ή τη σχέση

... του είπα ότι έπρεπε να προσέχει, του το είπα... «θα μπορούσα να πω στην αστυνομία για σένα», όμως ποτέ δεν θα το έκανα, αλλά του είπα έτσι για να φοβηθεί λίγο... για να γίνω λίγο κακιά, δεν άντεχα πια να είναι τόσο θυμωμένος. Αλλά... το ξέρει πως δεν θα του το έκανα ποτέ αυτό. (Λίτζε, 18 ετών, Νορβηγία)

Ορισμένοι νέοι άνθρωποι προτίμησαν να μην μιλήσουν πουθενά για τη ΔΒΚ που είχαν υποστεί, επειδή ήθελαν να προστατέψουν είτε το/τη δράστη/-ρια ή την ίδια τη σχέση. Στις συνεντεύξεις, οι νέοι/-ες που ρωτήθηκαν έδωσαν διαφορετικές ερμηνείες. Ορισμένοι/-ες φοβόντουσαν για τις συνέπειες που θα είχε κάτι τέτοιο για τον/τη δράστη/-ρια, για παράδειγμα προβλήματα με τους γονείς ή προβλήματα αν αναγκαζόταν να φύγει από το σχολείο ή να σταματήσει κάποιο άθλημα ως τιμωρία. Για άλλους/-ες, η βία ή η κακοποίηση δεν ήταν επαρκής λόγος για να τερματίσουν τη σχέση. Φοβόντουσαν ότι οι άλλοι, συνήθως οι γονείς, θα τους/τις ανάγκαζαν να την τερματίσουν αν μάθαιναν για τη ΔΒΚ.

Πρόληψη της ΔΒΚ στις σχέσεις των νέων

Ο ρόλος των σχολείων

Τα σχολεία πρέπει να μιλάνε περισσότερο για αυτό, να το πάρουν πιο σοβαρά. Οι καθηγητές πρέπει να ασχολούνται. (Τόνε, 17 ετών, Νορβηγία)

Οι περισσότεροι νέοι άνθρωποι στη μελέτη εξέφρασαν αισιόδοξες απόψεις σχετικά με την αξία της πρόληψης. Και στις πέντε χώρες, το σχολείο ήταν αυτό που αναφέρθηκε συχνότερα ως πεδίο όπου οι νέοι/-ες πίστευαν ότι πρέπει να πραγματοποιείται η προσπάθεια της πρόληψης. Πρότειναν αρκετούς τρόπους με τους οποίους τα σχολεία θα μπορούσαν να εφαρμόσουν δραστηριότητες πρόληψης. Υποστήριξαν ότι οι σχολικοί σύμβουλοι πρέπει να συζητάνε με τους/τις νέους/-ες για ζητήματα όπως τα όρια στις ερωτικές σχέσεις και ότι ο/η νοσηλεύτης/-ρια του σχολείου πρέπει να είναι προσιτός/-ή και να δείχνει κατανόηση για την πραγματικότητα των νέων. Αρκετοί νέοι και νέες υποστήριξαν ότι η πρόληψη στα σχολεία πρέπει να περιλαμβάνει και αυστηρότερες, παρεμβατικές πολιτικές, όπως η απαγόρευση της χρήσης κινητού τηλεφώνου και ιστότοπων κοινωνικής δικτύωσης κατά τη διάρκεια της σχολικής ημέρας.

Οι νέοι/-ες υπογράμμισαν την ιδιαίτερη ανάγκη που υπάρχει για πληροφόρηση σχετικά με το ποια είναι η νόμιμη και επιτρεπτή ή κατάλληλη συμπεριφορά στα ψηφιακά μέσα. Ορισμένοι/-ρες νέοι/-ες θεώρησαν σημαντικό στοιχείο της πρόληψης τα μηνύματα που αφορούν την ισότητα των φύλων, αλλά αυτό δεν ίσχυε σε όλες τις χώρες. Στην Κύπρο, τη Νορβηγία και την Αγγλία, οι νέοι/-ες επισήμαναν για την αντιμετώπιση της ΔΒΚ πρέπει να τίθεται το πρόβλημα των διαφορών ανάμεσα στα φύλα, ενώ στην Ιταλία και τη Βουλγαρία, το φύλο ήταν λιγότερο πιθανό να θεωρηθεί σημαντικό ζήτημα.

Οι νέοι/-ες τόνισαν επίσης ότι αποφασιστικής σημασίας είναι και η συνολική προσέγγιση στην πρόληψη. Το μήνυμα που μας δόθηκε ήταν ότι όλοι/-ες οι νέοι/-ες θέλουν πληροφόρηση και διάλογο με τους ενήλικους, αλλά αυτό πρέπει να γίνεται με σεβασμό και χωρίς διάθεση επίκρισης.

Ο ρόλος της οικογένειας

Πιστεύω πως οι γονείς πρέπει να δίνουν το καλό παράδειγμα. Αν οι γονείς φωνάζουν στο τηλέφωνο και ποστάρουν άσχημα μηνύματα, τότε νομίζεις κι εσύ ότι δεν πειράζει, αν δεν το κάνουν είναι μια μορφή πρόληψης. (Σόφι, 16 ετών, Νορβηγία)

Η οικογένεια αναγνωρίστηκε ως ένα ακόμα σημαντικό περιβάλλον για πρωτοβουλίες πρόληψης της βίας. Υποστηρίχτηκε ότι οι γονείς πρέπει να διδάσκουν στα παιδιά

τους κατάλληλη συμπεριφορά και να αποτελούν θετικά πρότυπα. Οι νέοι/-ες στη Νορβηγία θεώρησαν ότι ο ρόλος αυτός θα μπορούσε να περιλαμβάνει να ακολουθούν και να προστατεύουν τα παιδιά τους στα ψηφιακά μέσα, αλλά η άποψη αυτή περιορίστηκε στα άτομα που ρωτήθηκαν στη Νορβηγία.

Ο ρόλος της ομάδας συνομηλίκων

Υπάρχουν πολλά άτομα που πιέζονται και για να εκτονωθούν γίνονται κακοί και βλάπτουν τους συντρόφους τους. Σε αυτή την περίπτωση [όπου ο Νικολάι παρενέβη για να προστατέψει την σύντροφο του φίλου του] ήταν πολύ σημαντικό να παρέμβει κάποιος και να πει ότι αυτό δεν είναι σωστό, ώστε να μπορέσει να ηρεμήσει. (Νικολάι, 18 ετών, Βουλγαρία)

Ωστόσο, δεν θεώρησαν όλοι οι νέοι άνθρωποι σε όλες τις χώρες το σχολείο και το σπίτι ως τα κύρια πλαίσια για την πρόληψη της ΔΒΚ στις σχέσεις των νέων. Στη Βουλγαρία, οι περισσότεροι/-ες νέοι/-ες υποστήριξαν ότι οι ίδιοι οι νέοι πρέπει να μην επιτρέπουν να υπάρχει ΔΒΚ. ΤΗ άποψη αυτή ήταν σε ένα βαθμό κοινή σε όλα τα άτομα που ρωτήθηκαν και στις πέντε χώρες. Οι νέοι/-ες υποστήριξαν ότι οι θετικές και αρνητικές εμπειρίες πρέπει να συζητούνται μεταξύ φίλων και ότι είναι σημαντικό να μαθαίνουν από τα λάθη των άλλων. Οι συνομηλικοί/-ες δεν θεωρήθηκαν υπεύθυνοι/-ες μόνο για τη μεταβίβαση γνώσεων σχετικά με την πρόληψη της βίας, αλλά θεωρήθηκε ότι τους αναλογεί να παρεμβαίνουν πραγματικά για την πρόληψή της. Άλλοι/-ες νέοι/-ες θεώρησαν ότι το μοναδικό πρόσωπο που μπορεί να μην επιτρέψει στη βία ή την κακοποίηση να συμβεί είναι το ίδιο το άτομο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Οι νέοι βασίζονται στους/στις συνομηλικούς/-ές τους για να πάρουν υποστήριξη ώστε να αντιδράσουν στη ΔΒΚ, αλλά πολλοί/-ες θα ήθελαν μεγαλύτερη εμπλοκή και από ενήλικους. Για αυτό χρειάζεται οι καθηγητές/-ριες, οι σύμβουλοι, άλλοι/-ες επαγγελματίες και οι γονείς να είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι σε σχέση με τη ΔΒΚ στις σχέσεις των νέων και να έχουν πρόσβαση σε σχετική πληροφόρηση και υπηρεσίες. Οι ευρωπαϊκές και εθνικές στρατηγικές ευαισθητοποίησης πρέπει να στοχεύουν και σε αυτές τις ομάδες. Επιπλέον, πρέπει να δημιουργηθούν υπηρεσίες που να μπορούν να βοηθήσουν αυτές τις άμεσες πηγές υποστήριξης για τους/τις νέους/-ες να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά.
2. Οι νέοι/-ες τόνισαν τη σημασία της οργάνωσης και της εφαρμογής των εγχειρημάτων για την πρόληψη της βίας. Οι πρωτοβουλίες πρόληψης που απευθύνονται στη ΔΒΚ στις σχέσεις των νέων πρέπει να είναι δημιουργικές, να διαμορφώνονται από τη βάση προς την κορυφή, να μην αποκλείουν και να έχουν σεβασμό απέναντι στους ίδιους τους νέους ανθρώπους.

3. Οι νέοι/-ες θέλουν τα σχολεία να παρέχουν πληροφόρηση για τη νομοθεσία σχετικά με τη διαδικτυακή και τη μη διαδικτυακή ΔΒΚ. Αυτό σημαίνει ότι οι εθνικές κυβερνήσεις πρέπει να διασαφηνίσουν και να συνοψίσουν τη νομοθεσία στους τομείς αυτούς και να παράσχουν πληροφόρηση για με το σχετικό νομικό πλαίσιο σε εκπαιδευτικούς, συμβούλους, επαγγελματίες της ποινικής δικαιοσύνης και της υγείας, καθώς και στους γονείς και τους ίδιους τους νέους ανθρώπους.
4. Μεγάλο μέρος της εκπαίδευσης των νέων για το ζήτημα αυτό γίνεται με αυτοσχέδιους τρόπους. Η ενσωμάτωση του ζητήματος στα εθνικά σχολικά προγράμματα θα έδινε μια πιο σταθερή και συνεπή προσέγγιση στην πρόληψη.

Ενημερωτικά έγγραφα

1. **Ευαισθητοποίηση πολιτικών και πρακτικών στην Ευρώπη σχετικά με τις εφηβικές συντροφικές σχέσεις και τις νέες τεχνολογίες**
2. **Συχνότητα και αντίκτυπος εμπειριών διαπροσωπικής βίας και κακοποίησης στις σχέσεις των νέων**
3. **Κίνδυνος και προστατευτικοί (προγνωστικοί) παράγοντες για τη θυματοποίηση και την αυτοουργία ΔΒΚ**
4. **Οι απόψεις των νέων σχετικά με την πρόληψη και την παρέμβαση για τη διαπροσωπική βία και κακοποίηση στις σχέσεις των νέων**
5. **Διαπροσωπική βία και κακοποίηση στις ερωτικές σχέσεις από τη σκοπιά των νέων**

Ομάδα προγράμματος:

Αγγλία: Christine Barter, Nadia Aghtaie, Cath Larkins, Marsha Wood, Nicky Stanley
 Βουλγαρία: Georgi Apostolov, Luiza Shahbazyan
 Κύπρος: Susana Pavlou, Stalo Lesta
 Ιταλία: Noemi De Luca, Gianna Cappello
 Νορβηγία: Carolina Øverlien and Per Hellevik

Η πλήρης έκθεση του προγράμματος θα είναι διαθέσιμη την άνοιξη του 2015, για να την αποκτήσετε παρακαλούμε επικοινωνήστε με την Christine Barter στη διεύθυνση Christine.Barter@bristol.ac.uk.

Η δημοσίευση έχει παραχθεί με την οικονομική στήριξη του προγράμματος DAPHNE της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το περιεχόμενο αυτής της έκδοσης αποτελούν αποκλειστική ευθύνη της ομάδας STIR και δεν θεωρηθείτε ότι αντικατοπτρίζουν τις απόψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.